

ևս պատանդներ տուին իրենց այս խոստման իրաւարումն երաշխաւորելով: Տիրիդատեսի լռելեորութիւնը տեւեց մինչեւ 66 թիւը, երբ նա հռովմում մեծ շուքով ընդունուեցաւ եւ ներսն կայսեր ձեռքով Հայաստանի թագաւոր պատկուեցաւ: Այս ելքն երկու կողմին եւս գոհացրեց: հռովմէացիք իրենց գերիշխանութիւնը հաստատեցին Հայաստանի վրայ, իսկ պարթևները կարողացան իրենց թագաւորական ցեղի մի միւրը Հայաստանում թագաւորեցնել որով պարթևներն աւելի շահուեցան քան թէ հռովմէացիք:

(Երաշխակիք)

Ն Ի Ի Թ Ե Ր

ԱՂՈՒԱՆԻՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԵՐ

Մտնէս Կաղանկատուացու Աղուանից Պատմ: Երկաթագիր (Ա. խումբ) օրինակից մի պակաս հատուած:

Կախորդ յօդուածով տեսանք, որ երկաթագիր օրինակը 1676 թուականին Զաքարիա Սարկաւագ պատմագիրը նորոգել է պատմութեան պակասը լրացրել՝ արտագրելով թերին այլ ձեռագիր օրինակից: Միայն թէ Զաքարիան Աղուանից պատմութեան մէջ, (երկաթագիր օրինակում), մի խոշոր հատուածի պակաս լինելը չի նկատել, որի վերայ և դարձնում ենք այժմ՝ բանասերներին ուշադրութիւնը:

Երկաթագիր օրինակում 1Բ (32) տետրը բաղկացած է տասն թերթից՝ մինչդեռ ամբողջ ձեռագրի տետրերը՝ շատ քիչ բացառութեամբ՝ բաղկացած են տասներկու թերթից: այսպիսով 1Բ. տետրից պակասում է երկու թերթ: Ահա թէ ինչպէս: Չեռագրի զ. 371Բ. երեսը վերջանում է, չլուսաձաձանչ՝ բառով,

իսկ զ. 372ա. սկսում է «և կատորեաց զնոսա» խօսքերով: Սոցանից առաջին թերթը Զաքարիան նշանակել է ՅՀԳ. Թուահամարով, իսկ Բ.-ը ՅՀԴ. Թուով. ուրեմն նա երկաթագիր ձեռագիրը նորոգելու ժամանակ մէկը միւսի տնմիջական շարունակութիւնն է համարել և թերի մասը չէ նկատել: Այդ պակասն է ահա, որ տալիս ենք այժմ՝ առնելով երկրորդ խմբի պատկանող օրինակներից:

ՊԱՏՄ. ԱՂ. ԳԻՐԳ Գ. ԳԼ. Ի.

— իսկ յետ երկից ամաց (834 թ.) բազմոյ՝¹ ոմն ամիրայ² եկեալ հրամանաւ իշխանին Տաճկաց, որ ամիրիմոմին³ և⁴ հասեալ⁵ ի Սախաւան քաղաք, անդ ըմբռնի⁶ մանուկ մի Յոհան անուն ի ձեռս նորա, և սակս հաւատոցն որ ի Բրիստոս չարաչար տանջեալ նահատակի ի սուրբ քառասունն⁷ մերձ յաւր⁸ սրբոյ պատեքին, որոյ նշխարքն լուսաձաձանչ⁹ փայլմամբ¹⁰ զթշնամիսն հիացուցանէր,¹¹ զոր տեսեալ նոցա, անհետեցին ի գիշերի և ոչ ոք զիտաց զնա ի քրիստոնէիցն, պատկողին իւրում միայն մնա յայտնութեանն¹²:

Իսկ ի միւսում ամին (835 թ.) զաւուրս .յո. եղելոյ սաստիկ անձրեաց, լցաւ ծայրաւիր հոսմամբ գետն Կուր, մինչև ԺԵ, հրասխ

1. Բ. Բազիս մի: Ն. Բաղխայ:

2. ԲՆ. Եմիրա:

3. ԲՆ. Ամիրմոմին:

4. ԲՆ. Կոչիւր:

5. ԲՆ. «յասեալ». նորա:

6. ԲՆ. ըմբռնեալ:

7. ԲՆ. Քառասներորդն:

8. Բ. օր: Ն. յաւուրս:

9. Երկաթագիր օրինակում սոյն վկայարանութիւնը թերի է եւ վերջանում է «լուսաձաձանչ. ով. նոյնը եւ Մոսկովայի հրատարակութեան մէջ:

10. Բոլորագիր օրինակից ամբողջացնում ենք պակասը, իսկ նօտրագիր օրինակի տարբեր ընթերցումները ծանօթութեանց մէջ:

11. Պարսիսեան տպագրութեան մէջ «փայլմամբ ահացուցանէր զթշնամիսն»:

12. Թէ ինչպէս է, որ Պարսիսեան հրատարակութեան մէջ սոյն վկայարանութեան վերջին կտորը «փայլմամբ... մնայ յայտնութեան» մտնել է, իսկ մնացեալ պատմական մեծ հատուածը պակասում է, այս մասին մենք զփութարանում ենք որոշ քան ասել, քանի որ յիշեալ հրատարակութեան մեռագրերը մեռքի տակ չունին:

արտաքս ծովանալ ընդ եղեանն¹⁵ իւր սահմանն և անգուստ յաշխարհական ծովէն կասրից ելանէ վիշապ ձուկն մի անարի նման լերին և զորսորդաց ձիունս յորովայն իւր ամայէր և սնապաստակ մնալ որսորդացն լինէր։ Աստ իմն հնարեալ նաւորդացն զուժարեալք ի մի վայր յօշնն զնա ի տանոյն կողմանէ սրով մինչև սատակել նմա և Կուրա տանել զնա ուստի եկն։ Եւ ապա զիւրաւ լինէր որսորդացն զիւս ձկանցն զի իրրեւ ի կապարանէ արծա- կեալ զայլին։

Ի նոյն ամի տէր Դաւիթ Հայոց կաթու- ղիկոս վաղճանեցաւ և անէծ¹⁶ զյափշտա- կողան¹⁵ ի սրբոյն Դրիգորի հողոյն որք էին այսօրիկ։ Արդմեկք Զահարայ որդի¹⁶ սրով սատակիւր։ Եւ Արդլա Սուրհարծոյ¹⁷ որդի և Արու Զափր արածացի ածան ի պարտաւ և կենդանոյն տիկ հանին զերկոսեանն։

Եւ զիտութիւն իմն զայս ուսաք զԱմիր- մովնոյ զարարասին թէ յաջակողմն դաւանն նստի շուրտայաց աւաղն որ մեծ է քան զայլ- սնն դահապետաց աւաղ։ Եւ ձախոյ կողմա- ննն զատաւորն և դանձու ամիրայն որք առ- նէին իրաւունս և զտիեզերաց հարկաց վճար- մունս¹⁸ Եւ յինն ժամ աւուրն մտաննն առ- աջի և զվարդուայն աւուրն հրաման առ- նուն և զմարդկան մատակարարն զօգտա- կարն։

Իսկ յերկու .ժ.29. թուոյն Հայոց (837 թ.) Բ.Ժ. ան. (երկուսասն) Ռ. հեծե- լոց յանկարծահաս ելեալ ի բախատաւ¹⁹ ար- շաւէին²⁰ երկիրս²¹ Աղուանից։ Անդ ակն²² ի վերայ հարեալ Սահլի Սմբատեան որ յարքա- յից²³ զԱմիրհայկան առհմէն էր զործա- կից իւր կալեալ զմեծ նահատակն Կէորքիոս²⁴

զիմէ ի վերայ որպէս արծու ի խոյացեալ ի տը- կար թռչունս այսր անդր ցրուեալ առապաստ դաշտացն արկեալ փանէր։ Եւ ի նոյն ամին նոյն Տէրն Սահլի Սմբատեան ձերբակալ ա- րարեալ զապստամբն բարան զմարդախողխող աշխարհաւեր²⁵ արիւնարբու զաղանն և եւ ի ձեռս Ամիրմովնոյ և ըստ²⁶ փաստակոյն առ- նու յարքունեացն վարձս բարիս։

Զի առնու իշխանութիւն ի վերայ Հայոց Վրաց և Աղուանից տիրել իշխանութեամբ ամենեցուն արքայարար²⁷ Կ

Այլ յԲ.ժ.29. թուականին Հայոց²⁸ (838 թ.) Արարհամ Ամիրմովնի զնա²⁹ զօ- րու մեծաւ յաշխարհն հռոմոց և Լաւ³⁰ զմեծ քաղաքն զԵմորիայ սրով և զերութեամբ։ Եւ անտի զարծու ի բնակութիւն իւր սա³¹ է Արուսահակն³²

Ի սոյն ամի տէրանց տէրն Յովաննէս³³ որ Հայոց Վրաց և Աղուանից եղև տէր իւրեզ- րեաց յարքունեացն կրկին անգամ զԲուխարս

Կ. Հայր Ելիշան իւր օրինակից մէջ է բերում այս փոքրիկ հատուածը միայն. Սիսական 93 թ. երես 32 ծանօթութիւն Կաղանկատ. Գ. Ի. «Սահլի Սմբատեան ձերբակալ արարեալ զապստամբն Բարան զմարդախողխող աշխարհաւեր արիւնարբու զա- զանն եւ ի ձեռս Ամիրմովնոյ և ըստ փաստակոյն առնու յարքունեաց իշխանութիւն ի վերայ Հայոց Վրաց և Աղուանից տիրել իշխանութեամբ ամե- նեցուն Արքայարար, Զարմանալի է թէ ինչու յի- շատակաց արժանի է. Կարապետ վարդապետ Շահ- նազարեանը իւր պարիսեան հրատարակութեան մէջ Հայր Ելիշանի օրինակից զանազան ընթերցուածներ բերելով այս պատմական նշանաւոր հատուածը մոռացութեան է տալիս։

Բ. Մեղ թուում է թէ նոյն այս Յովհաննէս իշխանն է որ յիշուած է Արցախի Մեծարանց Սրբոյն Յակովբայ վանուց ամենահին արձանագրու- թեան մէջ։ Այդ արձանագրութիւնը զանուում է մի կոտորուած Խաչքարի պատուանդանի վերայ որ

25. Ն. աշխարհաւերն։

26. Ն. ընդ։

27. Ն. ՄՁԷ։

28. Ն. «պակասի» Հայոց։

29. Ն. գնաց։

30. Ն. առ։

31. Ն. Սայ։

32. Ն. ապուսահակն։

15. Ն. եղեանն։

16. Ն. յանէծ։

17. Ն. (զյափշտողան), պակասում է ի)

18. Ն. որ նորին։

19. Ն. Սուրհարայ։

20. Ն. զճարմունս։

21. Ն. Բաղդադայ։

22. Ն. արշաւէն։

23. Ն. յերկիր։

24. Ն. ամն։

25. Ն. որ յարքայից։

26. Ն. Գէորգիոս։

Խոյտա՛, Փառազա՛, երիցս այսոցիկ աշխարհացի՛:

Եւ այնմ՝ ամի ել մարախ ի Խաղրաց կու-
սէ՛, դարմանալի մեծ՝ քան զճնճդուկ եւ եկեր
զմասն ինչ Աղուանից աշխարհիս: ⁵⁵

Եւ յետ երկաց ամաց (840) զժնգակ
կեկալ կարի ⁵⁴ ձմեռն կեկեալ հասոյց մահ ա-
նամեոց՝ եւ հովուաց բազմաց:

Եւ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ եկին հա-
սին քաղաքականացիքն ⁵⁵ եւ արարին վնաս
Սիսանձորոյ, ⁵⁶ եւ Ամարաս դաւառաց: Եւ ել
կսայի՛, անուանեալն Արումուսէ՛ ի վերայ նո-
ցա՛, եւ կոտորեաց զնոսա՛:

Խ. Վ.

26 ԱՊՐԻԼԻ.

արնան կարկաշուն փռակի ստին
Մոլորուած մտքով ես նստած էի
եւ նայում էի սղոտը ջրերին:
Պէտքէս ցաւերով տանջուած սիրտըս լի:

Եւ փունջը ձեռիս բրբրում էի՝
ծաղիկներն մէկ մէկ ջուրն էի ձգում,
եւ սղոտը ալիք զարնան փռակի
Միշտ յառաջ էին անդարձ զլորում ...

Եւ աչքըս ջրին՝ ասում էի ես.
«Կեանք, դու էլ մէկ մէկ օրերս ինձանից
խլում՝ եւ սղոտը այդ փռակի պէս.

Ինչպէս ծաղիկներն իմ՝ փնջի միջից՝
Անհետանում են անուշ երազներ —
Սիրտ իմ,՝ դրախտ էիր՝ եւ դարձաք աւեր»:

Յ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ.

Վանքի նորոգութեան ժամանակ (1892) շարեւ
են հարաւարեմտեան օրմի մէջ, Արաձանադրութիւնն
է՛:

«ՅԲ (853) ԹՈՒԱԿԱՆՈՒԹ. . .
ԵՆ ՀԱՅՈՒ Ի ԺԱՄԱՆԱԿԱՅ. . .
ՅՈՎԱՆՈՒԹԻ ԵՂՎԱՆ.
ԻՇԽԱՆՈՒ ԵՍ ՍՈՂԱՄ.
(Մ)ԵՐ ԵՐԱՆՅ ԵՊԻՍԿ.
ԿԱՆԿԵՆՅԻ ԶՍ.»

Տեղեկութիւնք՝ սղոտակազոյն շէշքար.
(Pomez, Ponce) արձանագրութեան երեսը մահուած,
Մեծութիւն. բարձրութիւն՝ 7 վերջոկ, Լայնու-
թիւն՝ 11 վերջոկ եւ հաստոց՝ 5 վերջոկ, Գրչութիւն՝
մետրոպոլիտ տողք 6, տառք 4×2 հմ, գետնից 2
արշին 6 վեր. բարձր:

55. Ն. աշխարհիս Աղուանից:

54. Ն. կարա:

55. Ն. Բաղանկանացիքն:

56. Ն. Սիսան օրոյ:

